

Добролюбська Юлія Андріївна (Одеса) - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки Університету Ушинського

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ ТА ІСТОРІЯ У ТРАКТУВАННІ Д. КОЛЛІНА

Визначення співвідношення колективної пам'яті та історії постає сьогодні одним з невирішених філософських та епістемологічних питань. На відкритті філософсько-історичного симпозіуму «Яка історія для якої пам'яті?», що проходив у березні 2001 року у французькому місті Шатору Денніс Коллін, доктор філософії, виступив з доповіддю «Історія або пам'ять?»

Початок його роздумів має надзвичайно актуальний для нашої країни та наших днів сенс: «Загальноновизнана думка вимагає від нас, професорів, «створювати громадянську свідомість». Можливо тому, що зараз громадянин став загадковою істотою більше ніж коли-небудь» [2, с. 130].

Інтерес до національної пам'яті, «боргу пам'яті», що стали сьогодні, згідно з тезою Колліна, «істинним категоричним імперативом» («ніколи більше»), зв'язується з очікуваннями появи або відродження «загальної культури», спільних цінностей, патріотизму та інтересу до національної ідентичності. Все це має сприяти формуванню у наших учнів, громадян завтрашнього дня, свідомості приналежності до одного європейського політичного суспільства з єдиними правами та обов'язками. Найвищим «боргом пам'яті» вважається утримання в свідомості поколінь «живих» образів жахів і злочинів минулого.

Однак стало загальним місцем протиставлення історії та пам'яті, які насправді повинні бути гармонійними та взаємодоповнюючими. Історія відроджує те, що втрачено колективною пам'яттю. Це протиставлення «боргу пам'яті» має скоріше політичну мотивацію і неодмінно потребує окремих досліджень в ракурсі політичної ролі пам'яті.

Про своє минуле нам відомо завдяки пам'яті, з пам'яті черпають матеріал і історики. Вже за Геродотом, історія не тільки прагне зберегти від забуття події, а й прагне з'ясувати їх причини (наприклад, війни), тобто переслідує мету науки. При цьому, «якби ми хотіли продовжити аналогію між долею індивідуума та долею людського суспільства, історію потрібно було б порівнювати не з пам'яттю, а з психологією» [3]. Наука аналізує, тобто розділяє пам'ять.

Д. Коллін пише, що історична наука будується в першу чергу за допомогою терплячого розділу пам'яті та виділяє чотири головних моменти, на підставі яких протиставляються історія та пам'ять.

1. Пам'ять – суб'єктивна. Вона завжди є складовою частиною пережитого свідомого. Пам'ять – це моя пам'ять. Метою історії є, на думку автора, об'єктивність. Історія – це не моя історія, вона позиціонується як зовнішнє існування по відношенню до свідомості. Історична пам'ять – це завжди наша пам'ять. Наша пам'ять про історію Франції – це не пам'ять про історію Франції наших сусідів та навпаки! Історія передбачає зміщення погляду. Те, що називаємо об'єктивністю, яка надає можливість змінити свою точку зору, не підкорюється обумовленій точці зору.

2. Пам'ять передбачає забуття як обов'язковий додаток. Я не можу згадати, щоб я обирав те, що повинно бути забуто. Колективна пам'ять також діє до забуття. Звичайно, ми сприймаємо забуття як повне заперечення, відсутність пам'яті. Однак забуття є необхідною основою для появи пам'яті. Іноді навіть забуття може регулюватися, наприклад, для виконання політичних, релігійних цілей тощо. Ціль історії – повернути забуття.

3. Пам'ять записана в розповіді. Індивідуальна пам'ять – це те, завдяки чому індивідуум визначає свою особистість. Вважається, що вона повністю ґрунтується на сьогоденному – пам'ять, це завжди минуле до сьогодення. Аналогічно й з колективною пам'яттю. Історичні суспільства зберігають сліди, те, що ще представляє собою сьогодення. З колективної пам'яті зникло те, що більше не використовується. В обох випадках пам'ять виражена у розповіді, фінал якої відомий. Пам'ять є обов'язково телеологічною: правдивість минулих подій перебуває у сьогоднішньому дні. Історична

наука, з того моменту, коли вона претендує бути дійсно науковою, повинна походити від

розповіді, тому що вона повинна виходити з телеології, історії, яка орієнтована на ідеальний фінал, що в дійсності означає – від інтерпретації минулого у відповідності до сьогодення.

4. Пам'ять зацікавлена тільки тимчасовим поєднанням картинок – вона ототожнюється з нашим особистим усвідомленням часу. Колективна пам'ять також діє за допомогою картинок («епінальські картинки»). Історія, навпаки, цікавиться причинним зв'язком. Факти та події повинні забезпечити зрозумілість історичного процесу [2, с. 132-133].

Пам'ять – суб'єктивна (вона стосується мене), умовою існування пам'яті є забування, пам'ять дозволяє зберігати єдність особистості, зберігає тільки те, що практично використовується, вона завжди телеологічна, завжди знає свій фінал, тимчасово з'єднує картинки; історія – прагне до об'єктивності (вона стосується інших), повертає забуте, її фінал завжди інтерпретується, цікавиться єдністю, причинними зв'язками (всупереч П. Рікеру), законами, раціональним розумінням.

Протиставлення історії та пам'яті П. Нора має певну конотацію. Згідно Д. Колліну, історія не знищує минуле, збережене в пам'яті, як це вважає П. Нора, а раціоналізує його. Не існує і метапам'яті (пам'яті пам'яті), а ось метаісторія (історія історичної науки) існує. Але це не означає «деідентифікації з пам'яттю», а говорить про зрілість історії, «коли вона може скласти свою власну критику, визначити умови дійсності своїх власних міркувань» [3].

П. Нора точно сформулював проблему: «чи є історія, виступаючи як дисципліна, елементом політичної національної ідентичності»? [1, с. 34]. Коллін вважає, що у К. Маркса вже були часткові відповіді. Історик, згідно з К. Марксом, повинен прагнути зрозуміти внутрішню логіку історичних фактів, історія повинна вивчати не тільки політику і ідеї, але все відносини людини і природи, потрібно відмовитися від пошуків сенсу і цілей історії та може бути навіть «уроки історії», тобто історія не повинна бути ідеологією або романтичною історією національного духу («Volksggeist»).

Історія по К. Марксу не володіє онтологічним статусом, це номінальне поняття, за яким стоїть лише зміна поколінь людей, що діють в часі. Відношення між історією і пам'яттю передбачає існування «колективної пам'яті» (М. Хальбвас, П. Рікер). Національна своєрідність не почалась ні з якої події, Франція не починається з династії Капетингів або франкського завоювання, «якщо бути коротким – вона не припиняє починатися!» Політики часто вважають, «що пам'ять є засобом проти руйнування соціальної зв'язку, з яким ми стикаємося». «Для громадянського формування учня, чи не є набагато важливішим навчитися зміщувати центр за горизонт, розташований близько до громадської думки, щоб нарешті навчитися міркувати ... розвивати критичну раціональність?» [3].

Автор пропонує не «домальовувати» і без того страшний образ фашизму, а подумати про німецьку революцію 1918-1919 рр. і причини її перевтілення через півтора десятиліття в нацизм. Про те, як жорстокий досвід Першої світової війни перетворив ХХ століття на «століття таборів». «Ми хочемо виховати громадян. Але ми тільки привчаємо школярів до добрих почуттів, неглибоких, в той час як в силу звички до об'єктивності формується вільна думка, а значить – критична думка ... Якщо навчання історії має сенс і є найвищою мірою виховним, то тільки за умови радикального позбавлення від соціальних вимог колективної пам'яті та «сучасних» побоювань. Що означає відмову від бажання придумувати колективну пам'ять. Кращий спосіб стати громадянином – вивчати правління Луї XIV або мідійські війни, ніж знову розглядати жахи століття ... Сьогодні всюди питають про вивчення історії релігій (хоча релігії зазвичай включені в програму історії) –

чи не перебуваємо ми на шляху відновлення пам'яті, використовуваної від імені «загальної культури», чи не перебуваємо ми на шляху підготовки справжньої бомби проти історичної науки?» [3].

Таким чином, історична наука може позиціонувати себе тільки з точки зору раціонального розуміння та об'єктивності, точки зору, яка радикально відрізняє книгу історика від історичного роману. Однак історія не може уникнути конфлікту інтерпретацій, наукова істина зберігає свій регулюючий ідеал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

– Богданов В. В. Социальная память / В. В. Богданов, О. А. Фоменко, А. В. Байлов. Майкоп : ОАО «Полиграф-ЮГ», 2015. – 160 с.

1. Коллинз Д. История или память? / Д. Коллинз ; [Пер. с франц. Л. В. Горпынченко, Н. А. Кураева] // В. В. Богданов, О. А. Фоменко, А. В. Байлов. Социальная память. – Майкоп : ОАО «Полиграф-ЮГ», 2015. – С. 130-133.

2. Collin D. Histoire ou memoire? // Philosophie et politique. Site personnel de Denis Collin ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://denis-collin.viabloga.com/news/histoire-ou-memoire>